

УДК 65.011.2

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

О. Корицька

ЛНУ ім. І. Франка,
79008, м. Львів, пр. Свободи, 18
E-mail: k.olja005@gmail.com

Розглянуті якісні ознаки визначення ефективності діяльності підприємств. Наведений перелік користувачів інформації про діяльність підприємств. Охарактеризовані основні джерела інформації, на основі яких здійснюється аналіз ефективності діяльності підприємств. Запропоновані типи показників для розрахунку ефективності. З урахуванням кількісних та якісних складових представлений послідовний процес формування системи показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств.

Ключові слова: діяльність підприємств, ефективність, інформаційне забезпечення, процес, система показників, користувачі інформації, якісні ознаки визначення ефективності.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день закони ринку та конкуренції визначають умови, де особливо цінними є уміння керівників підприємств правильно здійснювати ситуаційний аналіз та приймати перспективні рішення у мінливому ринковому середовищі. Причому, врахування результатів оцінювання ефективності діяльності підприємств для формування механізмів управління, складання бізнес-планів, реалізації стратегічних намірів визначається можливістю їх своєчасного та достовірного розрахунку.

Система показників оцінювання ефективності діяльності підприємств потрібна для узагальнення результатів діяльності підприємств і їх підрозділів, прийняття управлінських рішень, мотивації персоналу, пошуку шляхів покращення чинників конкурентоспроможності, можливостей оптимізації ресурсного забезпечення підприємств, що забезпечить підвищення ефективності їх діяльності.

Відсутність узгодженості у процесі побудови системи показників створює проблему правильності порівняльного оцінювання ефективності роботи підприємств, а також виокремлення основних показників, що характеризують ефективність діяльності, на які, в першу чергу, потрібно звертати увагу при аналізі ефективності і на їх основі можна оперативно зробити висновок про діяльність підприємств. Для вирішення таких проблем доцільно представити сукупність оптимальної системи ключових показників, яка б забезпечила об'єктивну, економічну характеристику діяльності будь-якого підприємства, групи підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан вітчизняної економічної науки характеризується адаптацією світових теоретичних та методологічних досліджень і створенням наукової бази для вирішення актуальних

питань діяльності та розвитку підприємств в умовах міжнародної інтеграції та трансформаційних змін в економіці. Теоретичні аспекти побудови системи показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств досліджуються в працях багатьох вітчизняних та закордонних учених. Значний внесок у розробку інструментарію для оцінювання ефективності зробили в різний час М. В. Білошкурський, О. О. Воронін, В. Д. Грибов, Р. С. Каплан, М. О. Кизим, М. В. Костриченко, Р. Ланч, М. Лебас, К. Макнейр, Е. Нілі, Д. П. Нортон, Т. В. Ерекст, Г. В. Савицька, М. А. Сіроштан, С. Г. Струмилін, А. М. Турило, Т. С. Хачатуров, І. Чіапелло, А. Д. Шеремет і багато інших учених. Проте, спостерігається значна диференціація підходів та методів до побудови систем показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств. Недостатньо уваги приділено механізмам формування таких систем показників, що спонукає до їх подальших досліджень.

Мета дослідження полягає у розробці концептуальної схеми побудови системи показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств.

Результат дослідження. Дослідження явищ і процесів здійснюється за допомогою спеціальних інструментів для розрахунку та відображення даних, які називаються показниками. Влучно характеризують поняття «показники» А. Д. Шеремет та Р. С. Сайфулін, називаючи їх «мікромоделями явищ» [1, с. 98]. Автори наголошують, що, відображаючи динаміку й протиріччя здійснюваних процесів, показники піддаються змінам і коливанням і можуть наблизитись або віддалитись від свого головного призначення – вимірювання і оцінки суті явища.

У загальному розумінні, показник трактується як «свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, процесу; дані про досягнення у чому-небудь; дані, які свідчать про кількість чого-небудь» [2, с. 10].

Проблема використання показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств є у тому, що жоден з них не виконує роль універсального, на основі якого можна було б однозначно стверджувати про ефективність чи неефективність діяльності підприємств. А. Г. Гончарук констатує: «Економічна категорія ефективності у силу своєї багатогранності та багатоаспектності не може бути відображена єдиним узагальнюючим показником. Але розробка комплексного інтегрального вимірника економічної ефективності промислового виробництва, на наш погляд, є цілком вирішуваним завданням» [3].

Існують розбіжності в побудові систем показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств. Визначення такої ефективності передбачає урахування багатьох чинників.

Система показників для оцінювання ефективності залежить від об'єкта оцінювання. Розрахунок ефективності здійснюється для кожного виду ресурсу, або для усіх ресурсів. Розрахункові показники порівнюються із відповідними значеннями за попередній період (базовими), або із новими значеннями (поточними). Є показники, які відображають динаміку зміни досліджуваного явища, інші характеризують структуру (кількісну та якісну частку) об'єкта у загальній сукупності.

Набір показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств змінюється і залежить від мети дослідження. При розрахунку ефективності діяльності окремого підприємства пріоритетним є урахування фінансових результатів, управлінської роботи, якісних показників конкурентоспроможності (наявності каналів збуту, ринкових позицій, іміджу), можливостей оновлення матеріально-технічної бази.

Дослідження ефективності діяльності групи підприємств включає аналіз тенденцій розвитку ключових показників у часі, їх територіальне оцінювання, розрахунок

значення в економіці та залежність від динаміки зміни ефективності підприємств у інших секторах за видами діяльності.

Оцінювання ефективності діяльності підприємств здійснюється:

- з різною метою - оцінювання розвитку бізнесу, контроль виконання планів, раціональності залучення додаткових чи нових ресурсів, доцільності вкладення капіталу;

- для різних користувачів інформації - керівників підприємств, фінансових аналітиків, менеджерів, керівників державних структур, представників засобів масової інформації;

- за певними рівнями діяльності підприємства - для визначення ефективності діяльності групи підприємств чи перспектив розвитку підприємств відповідного сектору економіки.

Для оцінювання ефективності діяльності підприємств на рис. 1 представлено процес формування системи показників, залежно від користувачів інформації, якісних ознак визначення ефективності, наявного інформаційного забезпечення, з урахуванням кількісних і якісних обмежень, що стосуються даних для дослідження і можливостей математично-аналітичного апарату розрахунку.

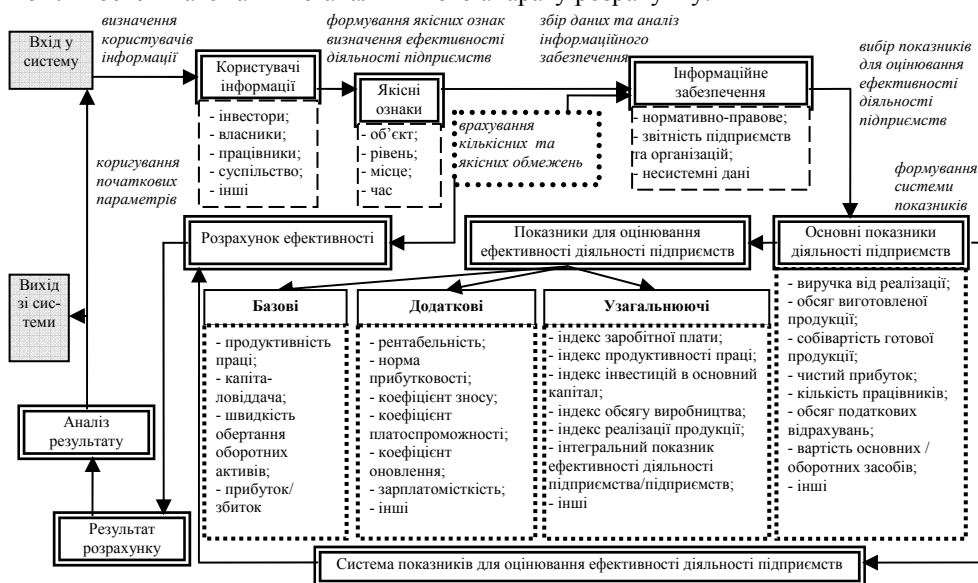

Рис. 1 Процес формування системи показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств (власна розробка)

Користувачі інформації є зацікавленими, в розрахунку ефективності діяльності підприємств, особами, яким такі дані потрібні для особистого користування, чи подальшої передачі і опрацювання іншими суб'єктами або структурами. Набір показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств залежить від конкретного виду груп користувачів інформації.

Згідно стандарту ISO 9004:2009 перелік зацікавлених сторін є таким: споживачі, власники/акціонери, персонал організації, постачальники та партнери, суспільство [4].

Якщо підприємство здійснює самостійну діяльність, основними користувачами інформації про ефективну роботу підприємства є інвестори, керівники підприємства, персонал. При цьому варто розрізняти інтереси різних користувачів інформації.

Маючи спільну ціль, яка визначається як ефективна діяльність підприємства, вони можуть мати різні розуміння ефективності такої діяльності. Наприклад, інвестори зацікавлені в поверненні вкладеного капіталу з дивідендами; працівники керівної ланки (топ-менеджери) працюють над досягненням фінансової стійкості та успішності діяльності підприємства; працівники, задіяні у виробництві, очікують підвищення рівня заробітної плати та стабільності у завтрашньому дні.

Тому, доцільно виділити такі групи користувачів інформації: інвестори, власники, топ-менеджмент, працівники, суспільство. На рис. 2 проілюстровані критерії ефективної роботи підприємства з позицій кожного користувача інформації.

Визначення ефективності діяльності підприємства/підприємств, залежно від груп користувачів інформації, відрізняється набором показників для вимірювання такої ефективності. Для інвесторів ефективність характеризується показником рентабельності інвестицій у підприємство, тривалістю та швидкістю обороту, терміном окупності капітальних вкладень тощо.

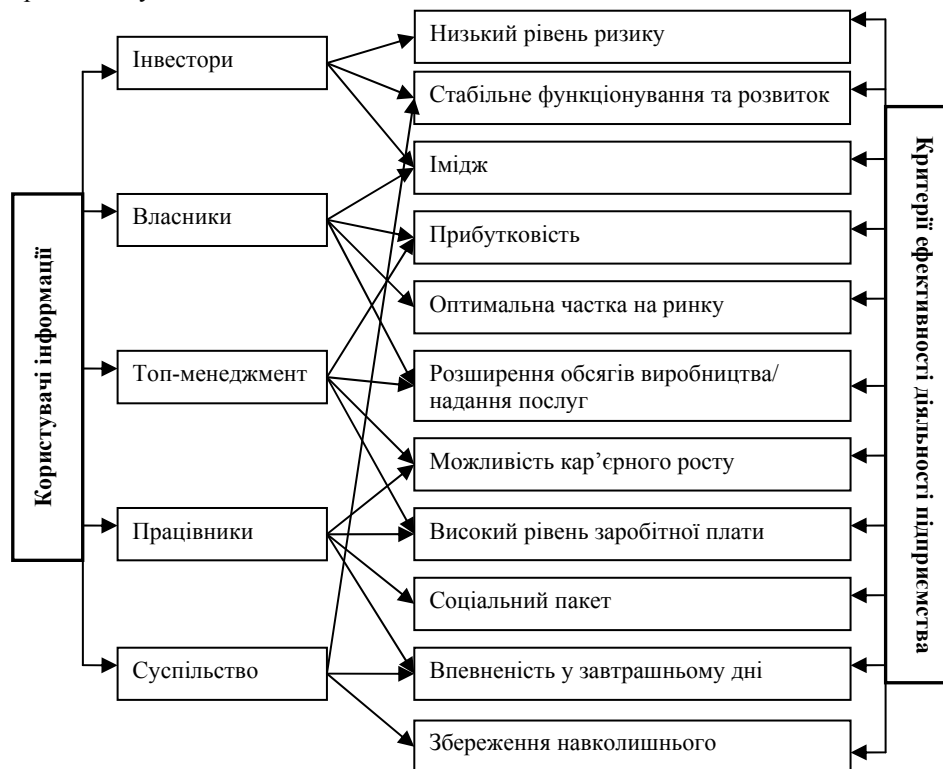

Рис. 2 Критерії ефективності діяльності підприємства з позицій різних груп користувачів інформації (власна розробка)

Для керівників – чистим прибутком, рентабельністю операційної діяльності, рентабельністю основних та оборотних засобів, тощо.

Для працівників – показниками темпів зростання заробітної плати, трудомісткості, зарплатомісткості продукції.

Врахування користувачів інформації у процесі формування системи показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств дозволяє конкретизувати очіку-

вання від ефективної діяльності та спрощує процес визначення показників для аналізу.

Передумовами розрахунку ефективності діяльності підприємств є визначення їх якісних ознак: об'єкта дослідження, рівня дослідження, місця розташування та проміжку часу, в межах якого визначаються дані для дослідження.

Об'єктом оцінювання може бути окремий процес, ділянка роботи, підприємство загалом чи група підприємств.

Рівень оцінювання визначає деталізацію дослідження об'єкта. Ефективність можна розраховувати на рівні окремого процесу діяльності, підприємства загалом, групи підприємств чи сукупності підприємств певного сектору економіки.

Місце розташування конкретизує об'єкт дослідження, визначає його адміністративно-територіальну, географічну приналежність.

Час, якісна ознака визначення ефективності, характеризує об'єкт дослідження станом на певну дату, період чи конкретний момент.

Наступним кроком є збір даних та аналіз інформаційного забезпечення.

Інформаційне забезпечення – сукупність інформаційних ресурсів, організованих певним чином для забезпечення здійснення аналітичних чи інших процедур, на основі яких здійснюється визначення ефективності діяльності підприємств і прийняття рішень.

Інформаційне забезпечення для формування системи показників ефективності діяльності підприємств складається з інформаційної бази, до якої належать нормативно-правові дані, звітність підприємств та організацій, несистематичні дані (рис. 3).

З урахуванням перелічених етапів здійснюється вибір показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств. Серед показників доцільно виділити основні показники діяльності підприємств – які становлять фундамент дослідження діяльності підприємств. Їх одержують на основі даних бухгалтерського обліку. Незалежно від рівня дослідження, інформація про ефективність діяльності об'єкта накопичується через первинні документи бухгалтерської та статистичної звітності.

До первинних показників для оцінювання ефективності належать: виручка від реалізації (дохід), обсяг виготовленої продукції, собівартість готової продукції, прибуток, чистий прибуток, кількість працівників, обсяги податкових відрахувань, вартість основних засобів, тощо. Первинні показники становлять основу аналізу діяльності підприємств, у тому числі їхньої ефективності.

На їх основі формують показники для оцінювання ефективності діяльності підприємств, які доцільно поділяти на базові, додаткові та узагальнюючі.

Базові показники – основні показники, за допомогою яких найчастіше роблять висновок про ефективність діяльності підприємств. Зазначені показники формуються на основі базових ресурсів підприємств: персоналу, основних та оборотних засобів. Ефективність діяльності персоналу оцінюють за допомогою показників продуктивності праці. Ефективність використання основних засобів вимірюють за допомогою використання показника капіталовіддачі, а використання оборотних засобів – показника швидкості їх обертання. З розвитком економіки та науково технічного прогресу, зростає частка нематеріальних ресурсів, але на даний момент базовими залишаються людський і виробничий капітал, і, відповідно, показники, які їх характеризують.

До базових показників також належить прибуток/збиток – як показник, який характеризує результат діяльності підприємства.

Залежно від потреб користувачів інформації, які виражені у меті дослідження, а також наявного інформаційного забезпечення про якісний та кількісний стан об'єкта дослідження, інструментами розрахунку ефективності діяльності підприємств

можуть бути окремі основні показники чи певна їх сукупність, а також базові показники, чи їх сукупність.

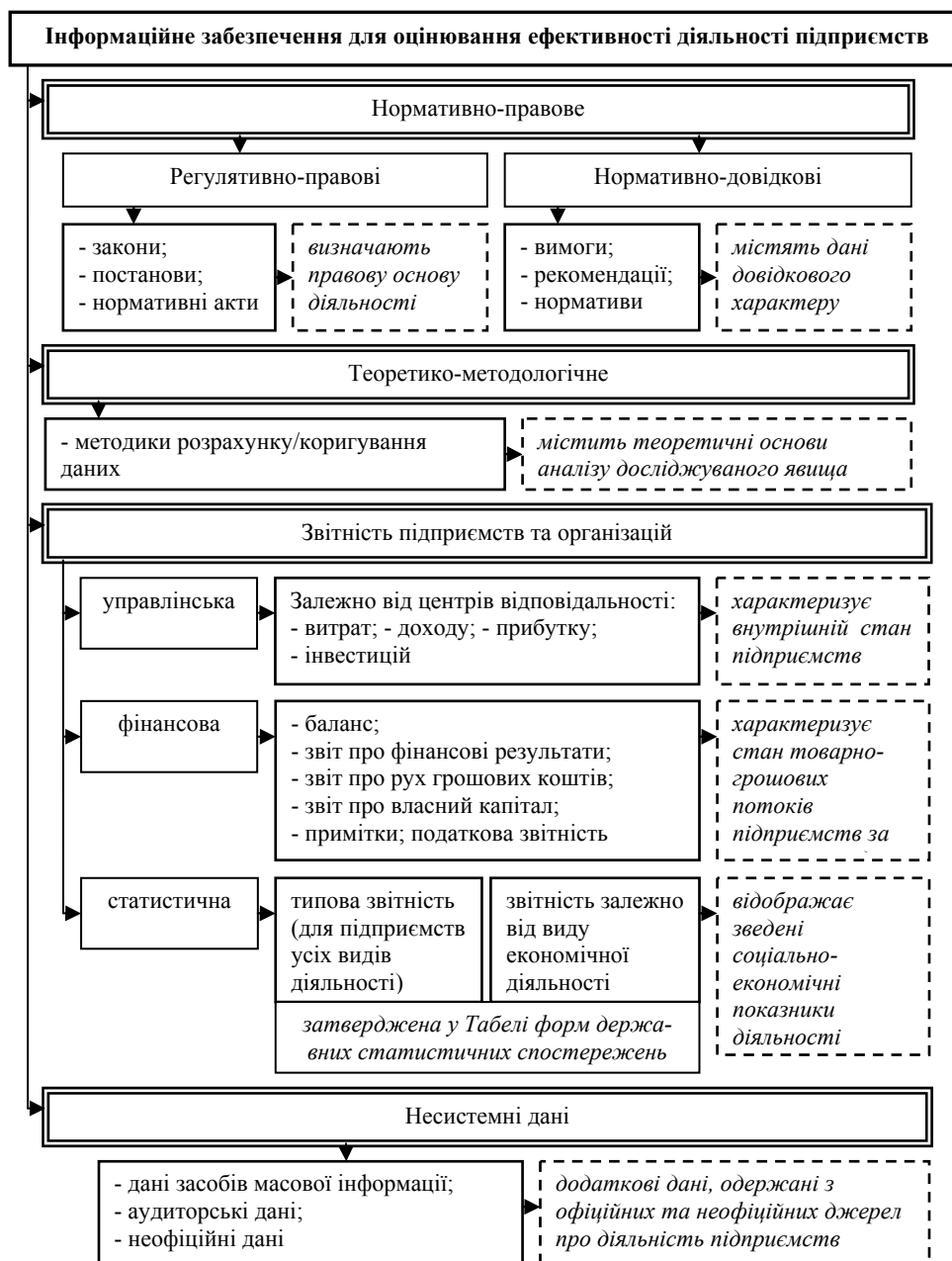

Рис. 3 Інформаційне забезпечення для оцінювання ефективності діяльності підприємств (власна розробка)

Для дослідження ефективності діяльності підприємств використовують комбінації основних показників, шляхом здійснення аналітичних та математичних операцій розраховуються і застосовуються додаткові показники для оцінювання ефективності діяльності підприємств. Додаткові показники характеризують різні аспекти діяльності підприємств, до них належать: рентабельність, норма прибутковості, коефіцієнт зносу, коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт оновлення, зарплатомісткість та інші відносні показники, на основі яких визначають використання вхідних засобів виробництва.

Є багато підходів до розрахунку цих показників. Наприклад, показник рентабельності в науковій практиці зустрічається у вигляді значної кількості показників, відповідних рівню аналізу: рентабельність продукції, капіталу, активів, рентабельність обороту, рентабельність підприємства тощо. Постановка мети дослідження зумовлює вибір того чи іншого показника рентабельності для розрахунку. При цьому, недоцільно вказувати на однозначну важливість конкретного показника без чітко визначеної мети та завдань дослідження.

Різні комбінації основних та додаткових показників утворюють групи показників, сформовані на основі якісних ознак визначення ефективності. До груп показників належать показники використання основних засобів, оборотних засобів, трудових ресурсів, показники ділової активності, показники клієнтської складової, показники ефективності інвестицій, тощо. Групи показників ефективності характеризують якісні та кількісні властивості певного напрямку діяльності підприємств. Залежно від ситуації, дослідник акцентує увагу на конкретному показнику серед переліку у групі, чи робить висновок, оцінюючи тенденцію зміни усіх складових групи.

Узагальнюючі показники становлять окрему категорію показників для визначення ефективності діяльності підприємств. Вони визначають характер динаміки зміни ефективності діяльності підприємств. На їх основі роблять загальні висновки про ефективність діяльності підприємств. Розрахунок індексу заробітної плати, індексу продуктивності праці, індексу обсягу виробництва, індексу реалізації продукції (обороту) та інших індексів узагальнює інформацію відповідних окремих показників, чи групи показників, узятих для розрахунку, через здійснення математичних перетворень відповідно до вибраного методу побудови індексів.

Інтегральний показник ефективності діяльності підприємства чи групи підприємств може розраховуватися на основі основних показників, базових показників, комбінації базових і додаткових показників, шляхом агрегації груп показників чи з використанням методів агрегування узагальнюючих індексів відповідних показників.

Комбінації показників формують різні варіанти систем показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств. Завданням дослідника є визначення оптимальної сукупності інструментів для розрахунку, відповідно до поставленої мети, інших якісних ознак визначення ефективності діяльності підприємств та інформаційного забезпечення з урахуванням кількісних та якісних обмежень, що стосуються наявної інформації та можливостей розрахунку.

Кількісні та якісні обмеження при побудові систем показників визначають межі дослідження, обґрунтовують вибір складових показників системи для розрахунку ефективності діяльності підприємств.

Найбільші обмеження стосуються інформаційного забезпечення, на основі якого відбувається відбір показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств. Недоцільно будувати систему показників для розрахунку певних характеристик відповідного об'єкта, якщо немає практичних даних стосовно інтерпретації його

результатів діяльності. Наприклад, у випадку розрахунку ефективності діяльності груп підприємств, такі обмеження стосуються недостатньої кількості статистично достовірної інформації про діяльність підприємств на районному рівні, де, через складність розрахунку, відсутні дані про динамічні ряди показників, на основі яких можна розрахувати ефективність.

Обмеження в інформаційному забезпеченні стосуються груп користувачів, де заборонений доступ до даних управлінського обліку для зовнішніх користувачів, чи можливості побудови рейтингів груп підприємств на основі їхньої фінансової звітності, без попередньої згоди на їх опрацювання чи знеособлення інформації.

До обмежень також належать можливості математично-аналітичного апарату для розрахунку показників. Через складність розрахунків є недоцільним розрахунок деяких показників ефективності. Наприклад, визначення тенденції зміни показника трудомісткості на обласному рівні чи розрахунок індексу продуктивності праці на рівні району.

Висновки. Побудова системи показників для оцінювання ефективності діяльності підприємств є процесом покрокових дій, з урахуванням багатьох елементів на кожному етапі його здійснення. Система показників для оцінювання діяльності підприємств визначається виходячи з мети дослідження, на основі вхідної інформації та з обґрунтованим вибором математично-аналітичного апарату для її застосування та розрахунку. Врахування якісних ознак визначення ефективності, конкретного користувача затребуваної інформації, наявного інформаційного забезпечення, на основі якого буде здійснено математично-аналітичний, експертний аналіз, підвищує достовірність одержаних результатів.

Перспективами подальших досліджень є розроблення системи показників для оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств України.

1. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін, Е. В. Негашев. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208с.
2. Словник української мови / [голова ред. ради І. Білодід]. – Київ: Наукова думка, 1976. – Т. 7. – 724с.
3. Гончарук А. Г. Моделювання комплексного показника економічної ефективності промисловості України [Електронний ресурс] / А. Г. Гончарук. – Режим доступу: URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/4204/st_30_7.pdf?Sequence=1
4. Управління з метою досягнення стійкого успіху організації – Підхід з точки зору менеджменту якості. ДСТУ ISO 9004:2009. – [Чинний від 2009-10-30] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://document.org.ua/docs/tdoc24660.php>

CONSTRUCTING A SYSTEM OF INDICATORS TO ASSESS THE EFFICIENCY OF ENTERPRISES

O. Korytska

*Ivan Franko National University of Lviv, Pr. Svobodu Str., 18. UA-79008 Lviv, Ukraine
E-mail: k.olja005@gmail.com*

The article is considered qualitative features that determine the efficiency of enterprises. Here is a list of users information about the company. Author examined the

main sources of information on which to analyze the efficiency of enterprises. There are types of indicators proposed for calculating efficiency in the article. Author presents a sequential process of forming a system of indicators to assess the efficiency of enterprises.

Key words: business activity, performance, information, process, system of indicators, users of information, quality attributes that determine effectiveness.

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

О. Корицькая

Львовский национальный университет имени Ивана Франка

79008, г. Львов, пр. Свободы 18

E-mail: k.olja005@gmail.com

Рассмотрены качественные признаки определения эффективности деятельности предприятий. Приведенный перечень потребителей информации о деятельности предприятий. Охарактеризованы основные источники информации, на основе которых осуществляется анализ эффективности деятельности предприятий. Предложено типы показателей для расчета эффективности. С учетом количественных и качественных составляющих представлен последовательный процесс формирования системы показателей для оценки эффективности деятельности предприятий.

Ключевые слова: деятельность предприятий, эффективность, информационное обеспечение, процесс, система показателей, потребители информации, качественные признаки определения эффективности.